

הקדמה

החינוך הוא משימה ראשונה במעלה, משימה שהצלחתה מבטיחה את קיום מורשת העם ותורתו.

החינוך הוא משימה המוטלת על כל אב וכל אם, ואין אפשרות לומר: "אני מתפטר מן המשרה הזו".

ומצד שני, כמשקל נגד – החינוך הוא דבר הטבוע בתוך תוכם של ההורים, ומעצם טבעם הם רוצים לחנך היטב את בניהם.

אבל על אלה צריך להוסיף את הידיעה שהחינוך זו חכמה עמוקה. אי-אפשר לעמוד על חכמה זו כלאחר יד, ומתוך הרגשה וניחוש. אי-אפשר לסמוך על החוש הטבעי של ההורים, ולומר: אני אחנך לפי ההרגשה שטבע בי הקב"ה, ומן הסתם אחנך טוב. חכמת החינוך דורשת לימוד ותשומת לב, והלואי שעם הלימוד ועם המחשבה הרבה שנקדיש לחינוך – שחפץ ה' בידינו יצלח.

יש לסדר ולהגדיר את הדברים, לדעת אלו פעולות נחשבות דרכי חינוך ואלו פעולות אינן בגדר חינוך. ישנן גם פעולות הסותרות את מגמת החינוך, וגורמות לתוצאות לא רצויות, וגם אותן צריך להגדיר. לעיתים יש פעולות הנעשות מתוך מחשבה שהן תורמות לחינוך, אבל בהתבוננות יותר פנימית ובהסתכלות לטווח ארוך, מתברר כי פעולות אלה אין בהן חינוך, ולעיתים הן אפילו שייכות לפעולות הסותרות את החינוך. את הפעולות האלה צריך להגדיר, צריך לראות מדוע הן נחשבות לחינוך ומדוע האמת אינה כך.

היום חסרה מאוד התודעה שחינוך הוא חכמה הדורשת
לימוד. לפעמים אפילו בציבור של מורים ומחנכים חסרה
תודעה זו.

כדי לפעול נכון בחינוך הילדים צריך לפעול מתוך מחשבה
עמוקה, הגדרה נכונה ותשומת לב לפעולות הנעשות על-ידי
ההורים.

צמיחה ובניין

בתפילת עמידה אנו מברכים שתי ברכות בעניין ירושלים :
בונה ירושלים, ומצמיח קרן ישועה. האחת שה' בונה
ירושלים, והשנייה שה' מצמיח את המשיח.

צמיחה ובניין אלו שתי פעולות שונות.

צמיחה היא תהליך טבעי בעולם הזה : מה שנזרע באדמה
צומח מעצמו. עץ צומח מאליו. פרח צומח מאליו.

בניין הוא דבר שאדם עושה. מניח יסוד, ואחר־כך מניח
נדבך על־גבי נדבך עד שהבית מוכן.

בורא העולם מנהיג את העולם בשתי הנהגות אלו גם יחד,
בצירוף של שתיהן הוא מביא את העולם לידי התכלית
האחרונה. מצד אחד הוא בונה, עם השגחה מיוחדת, ומצד
שני הוא דואג לכך שיצמח המשיח צמיחה אורגנית. מתוך גזע
ישי יצמח המלך המשיח. אנחנו מוצאים שבכל המקומות
בהם מדובר על הגאולה – מדברים על צמיחה. "מלך ממית
ומחיה ומצמיח ישועה". משיח נקרא צמח, "הנני מביא את
עבדי צמח" (זכריה, ג, ח).

מעין זה כותב הרמח"ל בתחילת "מסילת ישרים": "יסוד
החסידות ושורש העבודה התמימה, הוא שיתברר ויתאמת
אצל האדם מה חובתו בעולמו". קוראים ארבע מלים
ראשונות אלו מתוך רגילות, וחושבים: נו, זו מין מליצה. רצה
הרמח"ל להתחיל את הספר עם ראשי תיבות של שם שמים,
אז מצא מילים יפות, 'יסוד' זו מלה טובה, 'החסידות' – ה',

צמיחה ובניין

יִשׁוּרֵשׁ' - ו', יְהַעֲבֹדָה' - ה', וְהָנָה יֵשׁ לוֹ כֹּבֵד שֵׁם ה'. אִם
כך לומדים - לא מבינים את דברי הרמח"ל.

הרמח"ל קובע כאן שגם בעבודת ה' יש שני מהלכים.
חסידות צריכה יסוד. חסידות זוהי המידה העליונה בבניין
האדם, ובניין צריך יסוד. כדי להגיע לחסידות - צריך
תחילה להניח יסוד לבניין הזה. ככל שהבית יותר גבוה -
צריך היסוד להיות יותר עמוק.

שורש העבודה - לגבי עבודה משתמש בעל "מסילת
ישרים" בלשון שורש. כוונתו לומר בזה שעבודה היא תהליך
אורגני הצומח באדם. אבל תהליך זה צריך לצמוח משורש,
כי אם אין שורש אין צמיחה. אם כן מבואר בפתיחת "מסילת
ישרים" שיש יסוד ויש שורש, ועל-פי זה יש לקרוא את
המשך הקדמתו שם.

הרמח"ל קובע כי בעבודה הרוחנית ישנם שני דברים אלה.
ישנה גישה של בניין, האדם בונה את עצמו, וישנה גישה של
צמיחה, מה שאדם זורע בקירבו, צומח במשך ימי חייו.

העבודה "צומחת" צמיחה אורגנית, כשיש שורש באדם
המצמיח אותה. המעלות שהאדם קונה הן בבחינת "בניין".
דוגמה לשתי בחינות אלו היא: ראש-השנה ויום-כיפור.
ראש-השנה, אף שהוא שייך לעשרת ימי התשובה, אין בו
וידוי על החטאים. היום כולו התחדשות מלכות שמים בעולם
וקבלת עול מלכותו ית' עלינו, וזוהי זריעת חיינו לשנה
החדשה. כך אמרו חז"ל: "כל שנה נִשְׁרָשָׁה בתחילתה (שאנו
רשים ודלים לפניו ית') מתעשרת בסופה" (ר"ה טז:).
מהרושם האדיר של שני ימים קדושים של ראש-השנה,
צומחת עבודתנו במשך השנה.

ביום כיפור אנו עוסקים בווידויים על חטאינו ובחיפוש

צמיחה ובניין

דרכים לתקן אותם, עד שבתפילת נעילה אנו מגיעים לקבלות ברורות כיצד לבנות את עצמנו מחדש.

על דרך זו נבין את עניין הצמיחה והבניין בחינוך ילדינו (וגם בחינוך עצמנו). אם רוצים שהילד יצמח ליהודי הלומד תורה ומקיים מצוות, צריכים לזרוע בו את הזרע של תורה. הוא אשר אמרו חז"ל:

קטן היודע לדבר, אביו מלמדו תורה וקריאת שמע. תורה מה היא? אמר רב המנונא: "תורה צוה לנו משה".

סוכה מב.

דברים אלו הם הם הדברים שבהם יהיה שורש דיבורו. זוהי הזריעה. הילד שומע לראשונה בחייו שיש לנו תורה, והיה לנו נביא גדול, משה רבנו עליו השלום, והוא ציווה לנו לקבל אותה עם מצוותיה. כמובן, לאחר שהתבואה נזרעה, והיא מתחילה לצמוח, היא זקוקה לגשם. כך גם ילד, אחרי זריעה ראשונה זו, הוא זקוק ל"גשם" המרווה ומצמיח אותו. אצל הילד זוהי האווירה החמה של הבית והיחס החם אליו מצד אביו ואמו, ויחד עם זה – הדוגמה החיה של ההורים, בקיום מצוות בשמחה ואמירת ברכות בכוונה.

על הבניין שבחינוך אנו מוצאים באבות ה, כא:

בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן חמש-עשרה לגמרא.

כאן לימדונו חז"ל שיש מדרגות בתהליך בניין האדם לתלמיד חכם, והחינוך למדרגות אלו צריך להיות מותאם להתפתחות הטבעית של הילד. זהו כלל גדול בחינוך. אסור לדרוש מהילד דברים שמצד גילו והתפתחותו עדיין אינו מסוגל להבינם ולקיימם, הוא ימאס בהם ויתחמק מהם עד כמה שיכול, וזה גורם נזק רב להתפתחות הרוחנית שלו.

חשיבות העיתוי

ילד הוא יצור חי. הוא גדל, וכמו שהוא גדל בגופו כך הוא גדל גם בנפשו, ברוחניותו. גידול של ילד צריך טיפוח, כמו גידול של עץ או של תבואה. דגש מיוחד צריך לשים כאשר מדובר בתהליך של זריעה. אם רוצים שיצמח משהו מסויים – צריך לדייק ולזרוע בדיוק את הדבר שאותו רוצים, ואחר-כך הזרע יצמח מעצמו בתהליך הטבעי.

מצד שני יש בניין. צריכים לבנות אדם. אי-אפשר לסמוך על הצמיחה העצמית לבדה.

אם אני בונה ילד ומקנה לו מעלות, ואיני מתייחס לכוח הצמיחה שלו – אזי כוח הצמיחה הולך ומתנוון, והילד נהיה רובוט. מסתמא הוא עושה מה שאמרו לו, אבל אין בו חיות פנימית. כשהילד הזה יגדל – גם אז יעשה מה שצריך, אבל יוזמה עצמית לא תהיה לו. מפני שיוזמה עצמית באה מכוח הצמיחה וכוח הצמיחה כבר מזמן התנוון ונרקב. נשאר "אדם-רובוט".

אם נותנים לילד לצמוח ולגדול מבלי לבנות אותו – יוצא פרא אדם.

אם בונים את הילד מבלי להתייחס אל כוח הצמיחה שבו – עושים ממנו רובוט.

הצירוף של שני הדברים יחד, של כוח הצמיחה ומעשה הבניין, זהו החינוך.

זאת אומרת: צריכים לבנות ילד בהתייחסות אל צמיחתו.

חשיבות העיתוי

ראינו את דברי חז"ל: "בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן חמש עשרה לגמרא" (אבות ה, כ"א). למה לא מוקדם יותר?

(*) זמנים אלה נקבעו לפי דרך הלימוד בזמן המשנה. לפי דרך הלימוד הנהוג אצלנו - התאמת הזמנים היא אחרת.